

BÁNKUTI GÁBOR

Küldetés és cselekvési környezet

*A romániai jezsuiták a 20. században**

Jesuits in Romania in the 20th Century

Following World War I Romania became a country having the widest and most diverse ethnic, cultural and denominational features in the region. The denominational distribution of the peoples living here mostly covered the various ethnic groups, the communities defined by their language and religion belonged to different patterns of economic, social and cultural structures. It was in this context where the community of the Jesuits, crossing ethnic and denominational boundaries, was organised. Their coming into existence was promoted by geopolitical and missionary considerations of the Holy See and its expectations that the Greek Orthodox Romanians might convert in the long run. Introducing the activities of the (Greek Catholic) Romanian and the (Roman Catholic) Hungarian and Polish members of the order offers a picture that reflects almost every problematic aspect of 20th-century Romania and within it, that of the situation of Transylvania.

While presenting this story the study highlights the features characterizing the persecution of the Church by the communists in Romania, and related to this, the main features of the strategies, persecution and underground (catacomb) operation of the Jesuits.

A Missio Rumaenica létrejötte és története

Az első világháborút követően Románia a régió legszélesebb etnikai, kulturális és felekezeti palettáját felmutató államává vált. Az itt élő népek felekezeti megoszlása nagyan fedte a nemzeti tagolódást, a nyelvük és vallásuk által meghatározott közösségek a gazdasági – társadalmi – kulturális szerkezet különféle mintáihoz kapcsolódtak.¹

* A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ Nemzet és felekezet megoszlásáról: Brandt 2002. 32–42.

Ebben a közegben szerveződött meg a jezsuiták etnikai és felekezeti határokon átívelő közössége. A (görög katolikus) román, valamint a (római katolikus) magyar és lengyel nemzetiségű rendtagok tevékenységének bemutatása így olyan metszetet kínál, mely a 20. századi romániai viszonyok – és azon belül Erdély helyzetének – szinte minden problematikus vonatkozását érinti. Milyen szempontok határozták meg az első világháborút követően a Szentszék keleti missziós terveit? Milyen szerepet kapott ezekben az elképzelésekben Románia? Hogyan viszonyultak a római elképzelésekhez a helyi szereplők? Az elvárások és az adottságok miként alakították a jezsuiták romániai közösségét? Az etnikai és felekezeti ellentétek tűzvonalában milyen válaszokat adtak az impériumváltások és politikai fordulatok okozta kihívásokra?

A jezsuiták huszadik századi romániai szerveződését szentszéki geopolitikai és missziós szándékok, távlatilag a görögkeleti románok áttérésével kapcsolatos vára-kozások hívták életre. A nyugati egyház keleti ambíciói számára az első világháborút követő hatalmi átrendeződés teremtette meg a történelmi keretet, amely által eddig érinthetetlen területek nyíltak meg a katolikus hittedzés számára. Az uniós törekvések különleges terepe volt Románia, ahol Oroszországgal ellentétben jelentős unitus közösségre támaszkodhattak a keleti misszió szorgalmazói, és az ateista bolsevizmus sem akadályozta a terveket. Az itt élő római katolikusok ugyanakkor egészen más-kepp éltek és ítélték meg a helyzetet: a bukaresti római katolikus érsek, Raymund Netzhammer teljesen irreálisnak és veszélyesnek látta a szentszéki diplomáciának azokat a vízióit, melyek egy nagy keleti katolikus erőter előszobájának tekintették Romániát.² A katolikusok többsége a valóságban e folyamatnak éppen a fordítottját észlelte: az ortodox egyház pozíciói a világháború óta egyre inkább erősödtek, az állam pedig nyilvánvalóan a román nemzeti szempontot érvényesíti. Így nemhogy az unió nincs a közelben, de egyre inkább sérülnek a katolicizmus egyetemes elvei, és háttérbe szorultak a római katolikusok érdekei.³ A római katolikus egyház nemzetiségi összetétele, túlnyomórészt magyar, illetve német jellege és az erdélyi Katolikus Státusban testet öltő autonóm szervezete a római katolicizmust román nemzeti és állami problémává tette.

A szentszéki ambíciók támogatásának feltételeit jezsuita részről a 20. század első felének példátlanul dinamikus rendi fejlődése teremtette meg. Az új helyzethez alkalmazkodva a rend a keleti misszió sikere érdekében keleti szertartású tagok fölvetelét, illetve a latin rítusúak áttérését, esetenként birituális működését is lehetővé tette.⁴

A 20. században létrehozott román rendtartomány arculata nem pusztán az alapítás sajátos célja következtében formálódott. Jellegzetessége abból is fakadt, hogy

² Netzhammer 1995–1996. 260., 558.

³ A témáról alapvető: Maner 2007. 177–187.

⁴ Románia esetében: „Peculiaris Facultas pro Viceprov. Rumaenica. 1933. december 13. Patribus Viceprov. Rumaenicae (Prov. Polon. Min.) conceditur facultas Sacrum celebrandi in antmensiis Graecorum. – Rescript. S. C. Rit.” – AR VII. 361.

létrehozásával két eltérő gyökerű tartomány, a galíciai és a magyar fúziója valósult meg. Galícia provincia (*Provincia Galiciana*) felállítására 1820-ban került sor, miután I. Sándor cár kiutasította az országból a felosztás időszakát (1773–1814) az Orosz Birodalom területén túlélő rendtagokat. Az 1832-től Ausztriával közös, galíciai-osztrák, majd osztrák–galíciai (*Galiciae–Austriacae*, *Austriaco–Galiciana*) provincia az osztrák rendtartomány 1846-os alapításával vált önállóvá, és 1918-ig működött, amikor lengyel provinciává (*Provincia Poloniae*) keresztelték át. A lengyel provincia alá rendelve jött létre a román misszió, amely a lengyel provincia 1926-os kettéosztása után a lengyel provincia minor (*Provincia Poloniae Minoris*) keretén belül, később attól függetlenül működött tovább.⁵ A Társaság visszaállítása után újjáéledő erdélyi rendházak az osztrák (*Provincia Austriaca*), 1871-től az osztrák–magyar (*Provincia Austriaco–Hungarica*), 1909-től pedig az önállósuló magyar provincia (*Provincia Hungariae*) részei voltak.⁶ Történetük csak a magyar tartomány történetével összefüggésben értelmezhető.

A lengyel provincia keretében 1924-ben létrehozott, az egész Román Királyságot magában foglaló *Missio Rumaenicá*t kezdetben két rendház alkotta: a bukovinai Czernowitzban tevékenykedő, elsősorban lengyel és német szerzetesek, valamint a magyar provinciától elszakított és a romániai misszióba átsorolt szatmáriak közössége.⁷ Az alapítással két eltérő gyökerű jezsuita tartomány, a galíciai és a magyar fúziója valósult meg. Az első görög katolikus rítusú román jezsuita, Cornel Chira 1927-ben már felszentelt papként lépett be a misszió Szatmárnémetiben megnyitott noviciátusába. A romániai rendtagok 1937-ig a Krakkóban székelő lengyel provinciális joghatósága alá tartoztak. A függetlenedés Gheorghe Fireza elöljárósága alatt ment végbe, aki 1934-től 1937-ig a lengyel provinciális alá rendelve, 1937-től már önállósulva vezette a rendtartományt. A rendtartomány központja már a Hunyad megyei Totesden működött ekkor, s 1935-től kezdve a „román ág” fejlesztése érdekében a rendi utánpótlás képzését is ide helyezték át Szatmárról. Ebben az időben a jezsuiták öt helyen működtek Romániában: a bukaresti és a kolozsvári állomás (Stáció), a czernowitzi rendházban, a jászvásári egyházmegyei szemináriumban (1939-ig) és a szatmárnémeti rendházban.⁸

Az 1919–20-ban, az 1940-ben és az 1944–45-ben bekövetkezett impériumváltások az egyes rendházak történetét is alapvetően meghatározták. 1940-ben a szovjetek bekebelezték Észak-Bukovinát és felszámolták a czernowitzi rendházat. A második bécsi döntés Szatmárnémetit és Kolozsvárt újra Magyarországhoz csatolta, az

⁵ Synopsis 1950. 702–703., 708.

⁶ Fejérdy 2010. 13–22.

⁷ Romaniae Provincia [Romania], 1924. január 6. „E domibus quibusdam Pr. Hung. et Polon. conditur M. Rumenica a Pr. Poloniae dependens. [Vide etiam Moldavia]” – AR V. pp. 92–93.

⁸ Catalogus Provinciae Poloniae Minoris Societatis Iesu, ineunte anno 1937. Krakkó, 1937; Catalogus Vice-Provinciae Romaniae Societatis Iesu, ineunte anno 1940. Kolozsvár, 1940.

ott működő magyar rendtagok a magyar provinciához kerültek. A Társaság megfigyelt román viceprovinciája 1942–43-ban – most már Cornel Chira vezetésével – Bukarestbe helyezte át tartományi központját.⁹

A két világháború között nem volt különösebb akadály a román jezsuita misszió működésének. Keleti ága új lehetőségek kapuit nyitotta meg, a kezdeményezést a mindenkor bukaresti nunciások, Alexandru Cisar bukaresti érsek és görögkatolikus püspökök is támogatták. A kisebbségi helyzetbe került erdélyi katolikus magyarok tapasztalatai alapján és nézőpontjából mindez persze inkább veszélyt jelzett. Az új keletűen hibrid formáció hovatartozását a meg-megújuló etnikai-felekezeti ellentétek tűzvonalaiban nem lehetett biztonsággal megállapítani.¹⁰ Az erdélyiek mindennapi életét meghatározó feszültségek nyilván a rendtagok közötti kapcsolatokra is hatással voltak, mégsem okoztak rendszerszintű zavart. Az egységes nevelésen és külföldi tanulmányi tapasztalatokon túl egyrészt azért, mert a provincia kezelhető létszáma lehetővé tett egyfajta underground működést, másrészt mert tanulmányaik végeztével a rendtagok saját nyelvi-kulturális közegükben tevékenykedtek. A kordában tartott feszültségek csak az impériumváltások nyomán kerültek felszínre, amikor újra és újra kérdésessé vált, hogy a kolozsvári és a szatmárnémeti rendházak melyik provincia joghatósága alá tartoznak.

A Katolikus Egyház helyzete Romániában 1945 után

Romániában az egyház és az állam szétválasztását hangoztató szekularista modell helyett a kapcsolatokat az állami ellenőrzés igénye határozta meg, az állam a partnerség feltételül már kezdettől és alig burkoltan az állami gondnokság elismerését szabta. Az egyházpolitika e fő törekvése az ortodox egyház esetében, átmeneti zavarok után,¹¹ a Moszkvai Patriarchátus tevékeny közreműködésével célhoz ért: az 1948. június 6-án fényes ceremónia keretében beiktatott Justinian pátriárka már Constantin I. Parhontól, a Nagy Nemzetgyűlés elnökétől vette át pásztorbotját, a vallási hatalom jelképét. Az ortodoxia és az állam közötti együttműködés olyan mintát és hivatkozási alapot teremtett, mely úgy demonstrálta a vallás szabadságát, hogy egyúttal érvként szolgált az együttműködéstől tartózkodó felekezetek „reakcióként” való megőrzéséhez. A Moszkvához, a keleti vallási világközpontozóhoz fűző kapcsolatok a Vatikán elleni szölamokat termékenyítették, és a román görög katolikusok sorsát is előrevetítették. A világi hatalommal való kooperáció lehetőségét vagy lehetetlenségét a hitbéli

⁹ Catalogus Vice-Provinciae Romaniae Societatis Iesu, anno 1947.

¹⁰ Salacz 1975. 84–86.

¹¹ Az 1948. február 27-én elhunyt Nikodim, román pátriárka kezdetben tartózkodóan viselkedett a kommunisták előretörésével szemben. Lásd erről: Leustan 2007. 91–92.

meggyőződés mellett a társadalmi, etnikai- és felekezeti összefonódások alakították, az egyházakkal szembeni fellépést e viszonyok összetettsége is differenciálta tette.

A görög katolikusok számára már 1945-től kezdve aggasztó perspektívát jelentett a szovjet befolyással együtt járó keleti kapcsolat. Mintegy három évnyi bizonytalanság után teremtődött meg az a helyzet, melyben végül maradéktalanul egybeestek a Szovjetunió, a Moszkvai Patriarchátus, a román ortodox egyház és a román állam céljai. Ahogy a téma jeles kutatója, Lucian N. Leustan fogalmaz: „1947-et követően, amikor már teljes politikai hatalomhoz jutottak, a kommunisták a román ortodox egyházat úgy tekintették, mint a teljes ortodox közösség részét, mely elősegítheti Románia jó kapcsolatát a Szovjetunióval, valamint segíthet a tömegekre erőltetni a kommunizmust”.¹² Moszkva támogatása és az állami apparátus asszisztálása mellett a görögkeletiek részéről olyan nyomás nehezedett a román unitusokra, mely önazonosságuk mindkét pillérét kikezdtte. A Rómához való hűség okán a hazaárulás, a román nemzet árulóinak bélyegét viselték. Idegen testként, a katolikus egyház további terjeszkedését a pravoszlávok kárára elősegítő természetellenes formációként, enyhébb esetben a jezsuiták áldozataiként tekintettek rájuk.

A görög katolikus egyház „visszatérítése” az ortodoxiába a gyakorlatban egyet jelentett e sajátos identitású, egyedi jellemzőkkel bíró közösség brutális felszámolásával. Az intézkedés a román kommunisták számára nem csak a „Vatikán elleni harc” programjának első meghatározó állomása, „nem csak az imperializmusra mért csapás” volt, „hanem a románok egységes nemzeti vallásának megteremtése” is.¹³

Az egyház elleni intézkedések sorát a Román Népköztársaság 1948. április 13-án megjelent alkotmánya nyitotta, mely megszüntette a felekezetek iskolafenntartói jogát. Augusztus 4-én a kormány kiadta a „vallási felekezetek általános rendszerére vonatkozó” törvényerejű rendeletet, amely az egyház és az állam közötti kapcsolat alapja maradt a kommunista periódus alatt.¹⁴ Az intézkedés a térség országait jellemző szeparációs modelltől eltérően – a felekezetek működését állami jóváhagyáshoz kötött működési státútum összeállításához kötve – az egyházakat formálisan is az állam hatásköre alá rendelte. A rendelet feltételei mellett csak két latin és két görög szertartású egyházmege működhetett, a 41. cikkely minden külföldről gyakorolt közvetlen joghatóságot tiltott, a gyakorlatban a pápai primátus érvényesülését iktatva ki. Ezzel az egyházi törvénykönyvvel és a hagyományokkal teljesen ellentétes feltételeket támasztott, és létében kérdőjelezte meg a katolikus egyházat. Így a 14 jóváhagyott vallásfelekezettől eltérően a katolikus egyház elfogadott működési szabályzat nélkül, megtűrt egyházként mű-

¹² Leustan 2007. 89.

¹³ A beolvasztás folyamatát részletesen elemzi Vasile 2003. 103–212. Luka László (Vasile Luka), a Román Munkáspárt Titkársága 1948. november 25-i ülésén elhangzott véleményét idézi Csendes 2014. 52.

¹⁴ Decret Nr. 177 din 4 august 1948 pentru regimul general al cultelor religioase. *Monitorul Oficial* nr. 178 din 4 august 1948.

ködött 1990-ig. A felekezetsváltás kérdését szabályozó 37. paragrafus háttérében már a görög katolikus egyház felszámolásának szándéka húzódnak meg. 1948. október 21-én, Gyulafehérváron, az Unitus Egyház születésének 250. évfordulóján, Justinian pátriárka kikiáltotta az egyesülést, azaz a román ortodox egyház bekebelezte az unitus egyházat. A görög katolikus felekezet megszűnését 1948. december 1-jén, Románia nemzeti ünnepén kormányrendelet rögzítette.¹⁵ A következő években 7 görög katolikus püspök halt meg börtönben. 1949. június 21-én letartóztatták Márton Áron gyulafehérvári, 5 nappal később pedig Anton Durcovici jászvásári római katolikus püspököt. A Szent-szék dekretuma értelmében az akadályoztatott püspökök feladatait az egyház belső ügyeiben titokban kinevezett, állami elismerésre nem szoruló helyettes ordináriusok (*ordinarius substitutus*) vették át.¹⁶ A Minisztertanács 1949. július 29-én kelt, 810. számú határozatával 15 katolikus – az államosítások előtt oktatással és betegápolással foglalkozó – szerzetesrend működésének betiltásáról rendelkezett.¹⁷ Pasztorális jellegű tevékenységük miatt a rendelet nem nevesítette a jezsuitákat és a ferenceseket.¹⁸

A bukaresti hatóságok magatartása a katolikus egyház vonatkozásában – összehasonlítva más szovjet befolyás alá került országokkal – drámai hatású volt. Márton Áron és Anton Durcovici letartóztatásával megszűnt a Szent-szék által kinevezett nyilvános hierarchia. Az egyházmegyéket állam általi felszámolása szintén egyedi jellegzetesség. A bukaresti vezetés a római katolikus szerzetesség elnyomása terén is „úttörőnek” számított.¹⁹

Jezsuiták a diktatúrában

A kommunista diktatúra egyházellenes hadjárata a romániai rendtagok sorsát két vonatkozásban határozta meg: általánosságban a rendi működés feltételeinek ellehe-

¹⁵ Decret nr. 358 din 2 decembrie 1948 pentru stabilirea situației de drept a fostului cult greco-catolic. *Buletinul Oficial* nr. 281 din 2 decembrie 1948.

¹⁶ A rendelkezést és a hozzá kapcsolódó rendkívüli felhatalmazásokat közli Tempfli 2002. 963–969.

¹⁷ Hotărâre nr. 810 din 29 iulie 1949 privind interzicerea funcționării pe întreg teritoriul al Republicii Populare Române, a mai multor formațiuni și organizațiuni, ce formează diferite ordine și congregațiuni romano-catolice. *Buletinul Oficial* nr. 51 din 29 iulie 1949.

¹⁸ A különféle kimutatások összevetése alapján a téma jeles kutatója, Ovidiu Bozgan a 25 romániai római katolikus szerzetesrend tagjainak számát 1948 januárjában nagyjából 2500 főre teszi. A közel félezer férfi szerzetes 81, a több mint kétezer apáca 134 kolostorban, illetve rendházban élt ekkor. Bozgan 2003. 42.

¹⁹ A férfi szerzetesrendek erőszakos felszámolása Csehszlovákiában 1950. április 13-ról 14-re virradó éjszaka az úgynevezett K-akcióval vette kezdetét. A több hullámban végrehajtott akció májusig 28 rend 2376 tagját érintette. A csehszlovákiai szerzetesek kitelepítéséről alapvető munka Dubovský 1998. A szerzetesrendek működésének korlátozását vagy tiltását semmiféle jogszabály vagy rendelet nem rögzítette Csehszlovákiában.

tetlenítése, illetve – következményeiben talán ennél is tragikusabban – a görög katolikus egyház brutális felszámolása által. Bár a jezsuitákat a 15 katolikus szerzetesrend működését betiltó rendelet tételesen nem érintette, görög katolikus voltuk miatt már korábban, 1948 októberében elűzték a totesdi rendházban élő szerzeteseket, a szatmárnémeti rendházat pedig 1949. július 1-jén államosították. 1950. december 12-én néhány kivétellel az összes jezsuita szerzetest (29 fő) a szamosújvári (Gherla) ferences kolostorba hurcolták, kényszerlakhelyüket 1957-ben oldották fel. A közösség tagjainak aktivitása az őrizetben két fő területre koncentráldott: szervezték a görög katolikusok titkos pasztorációját, és a ferencesekkel együtt vezették a Márton Áron letartóztatását követően helyzetbe hozott, szakadárnak tartott egyházi vezetéssel és a békepapi mozgalommal szembeni ellenállást. Gyakorlatilag az egész szatmári és a gyulafehérvári egyházmegye java részére kiterjedő katakomba-egyházat működtettek.²⁰ A cselekvési célok meghatározásához a jezsuitáknak nem volt szükségük konkrét útmutatásra sem a Szentszék, sem a római rendi központ részéről. Ilyen megerősítésre soha nem is hívtakoztak. Normájukat a hívek és a papság jelentős része mégis magáévá tette, autoritást felsőbb egyházi tekintély nélkül is elismerte. Abban a helyzetben, amikor az igazodási pontként tekintett szentszéki instrukcióknak jogszerű hierarchia híján nem volt hivatalos és elfogadott tekintély által megerősített helyi értelmezésük, annak a vélelme bizonyult erősebbnek, aki mélyebben gyökerezett a helyi közösségekben. A jezsuiták (és a ferencesek) hatására a papság és a hívek jelentős része a gyulafehérvári központot szakadárnak, vezetőit pedig kiközösítettnek tekintette. Az állambiztonsági és minisztériumi szervek jelentéseiből az is kiderül, hogy a kényszerlakhelyen a szerzeteseket a környékbeli hívek látták el. Szamosújvárt hétköznaponként átlagosan negyven-ötven ember kereste fel, míg vásár- és ünnepnapokon ez a létszám száz-kétszáz főre nőtt. A szerzetesek rendszeresen miséztek keleti rítusban(!), a tiltakozó tartományi és rajoni kultuszmegebízottaknak pedig azt válaszolták, hogy „folytatni fognak mindent, és senki sem tudja megállítani őket, mert a nép velük van”. Az anarchikus állapotokat az állami szervek sem voltak képesek kezelni, az állam által támogatott egyházi vezetés és a szerzetesek közötti nyílt konfliktus az állami célkitűzések megvalósítását is akadályozta. Ebben a – több nemzetközi tényező által is befolyásolt – helyzetben a román hatóságok végül Márton Áron börtönbüntetésének felfüggesztése mellett döntöttek.²¹

Mivel magyarázható a szerzetesek megdöbbentő befolyása? A napi gyakorlat szintjén és már-már társadalmi léptékben hogyan adhat mintát egy közösség? Az egyértelmű és tántoríthatatlan ellenállás erre nem elégséges indok. Mindez csak olyan tekintéllyel és beágyazottsággal lehetséges, mely évtizedes folyamatok eredménye. A 20. század második felében fungáló romániai papság jelentős részét a

²⁰ A szamosújvári ellenállás fő szervezője Godó Mihály SJ volt. Visszaemlékezésében ezt az időszakot is megörökítette: Godó 2015. 245–255.

²¹ Nagy 2014. 141–144.

jezsuiták képezték, a szatmári klérus szinte kivétel nélkül a püspöki konviktusban nevelkedett, a Jászvásáron működő szerzetesek a moldvai papság generációinak világgképét határozták meg. A húszas évek missziós ambíciója előzetesen biztosan nem kalkulált módon teljesedett ki ekkor: a diktatúra által megnyomorított romániai társadalommal való azonosulás a régi ellentéteket egyre inkább érdektelenné tette, és az áhított egység új, korábban fel nem ismert, sorsközösségen alapuló perszonalista dimenzióját nyitotta meg. Az összezsúfolás 7 éve nem a lassú kimúlást idézte elő, hanem sokkal inkább az egymásra utaltságot, a közösségi összetartozást erősítette meg. A szerzetesek 1957-ben bekövetkező szétszórátása az „összetelepítés” kudarcát próbálta korrigálni.

A viceprovincia 1949-ben számlált 29 tagja közül tízen – a kényszerlakhelyet nem számítva – összesen több mint 60 évet töltöttek fogságban. A legtöbbet, 14 évet Haag Rafael és Farrenkopf Otto, Godó Mihály 11 évet, Kumorowitz Ladis pedig szovjet munkatáborokban 10 évet. Cornel Chira provinciális 1953-ban a vizsgálati fogságban vesztette életét.

A rendi összetartozás tudatát 1958-tól kezdve 38 éven át Puni Emil vezetésével őrizte a szétszórt közösség fogyatkozó tagsága. A diktatúra bukását végül a provincia hét tagja – két atya, Puni Emil és Godó Mihály, valamint öt segítő testvér – érte meg.

Összegzés

Egy társadalom szerkezete és kulturális jellemzői – Joseph Schumpeter szavaival élve – „olyanok, mint a fém”, mely hajlik, olvad, de nem egykönnyen párolog el.²² Andrew C. Janos megállapítását, miszerint bármilyen kemény a hegemonia struktúrája, a külső hatalom csak része a konstrukciónak, és hogy a hegemonikus programok nagy valószínűséggel konfliktusba kerülnek a helyi szokásokkal és érdekekkel, melyek „a helyi gazdasági-társadalmi és kulturális konfigurációkban gyökereznek”,²³ a romániai jezsuiták története maradéktalanul megerősíti. E történet nem írható le megfelelően a kommunista hatalomgyakorlásról szóló szokványos elnyomatás–ellenállás–modellek eszközkészletével, hanem olyan megközelítést igényel, amelyben az uralkodó rétegek és az „alattvalók” közötti interakció is figyelmet kap. Mégpedig a maguk történetiségében, kontinuitásában, mivel a hétköznapi gyakorlat nem statikus állapot. A romániai jezsuiták 20. századi történetét szemlélve aligha értékelhető túl a történelmiség jelentősége. A történeti változás problémája nem pusztán megkerülhetetlen: tudatosítása nélkül a közösség életvilágának megértéséhez sem találunk kulcsokat.

²² Schumpeter 1947. 12–13. Idézi Janos 2003. 34.

²³ Janos 2003. 33–34.

A romániai jezsuiták 20. századi történetét különféle hatások és egymást érő kihívások alakították. Ezek olykor elhomályosították a tradíció által formált kontúrokat, máskor az aktuális helyzetekhez való alkalmazkodás hatására új és egyedi sajátosságok bontakoztak ki. Voltak fordulópontok, amikor a közösség tagjainak egyéni és közösségi szinten is újra kellett értelmezniük hivatásukat. Az újrakezdések minden esetben spirituális bázisból és a Társaság hagyományából merítettek erőt, miközben részben átértékelték, részben túl is haladták a múltat. Meglehetősen, a romániai jezsuiták történeti létének tényei nem igazolták a kezdeti missziós koncepciót, mégsem elégséges a 20. század első harmadának e missziós programját szentszéki utópiának, „román délibábnak” minősíteni. Egyház és társadalom interakcióit vizsgálva a kérdés számunkra nem az, hogy mi valósult meg a kezdeti célkitűzésekből, hanem az, hogy mindeközben hová fejlődött, mivé alakult az érintett közösség. A húszas évek ambíciója a diktatúra időszakában előzetesen biztosan nem kalkulált módon teljesedett ki: az üldöztetés és a megnyomorított romániai társadalommal való közösség vállalása a felekezeti és etnikai ellentéteket egyre inkább érdektelenné tette, és az áhított egység új, korábban fel nem ismert, sorsközösségen alapuló perszonalista dimenzióját nyitotta meg.

Források

Acta Romana Societatis Jesu V., VII. (AR)

Catalogus Provinciae Poloniae Minoris Societatis Iesu, ineunte anno 1937. Kraków, 1937

Catalogus Vice-Provinciae Romaniae Societatis Iesu, ineunte anno 1940. Kolozsvár, 1940.

Catalogus Vice-Provinciae Romaniae Societatis Iesu, anni 1947.

Buletinul Oficial – <http://www.monitoruljuridic.ro/>

Monitorul Oficial – <http://www.monitoruljuridic.ro/>

Synopsis historiae Societatis Jesu, Louvain, 1950,

Felhasznált irodalom

Bozgan 2003 = Bozgan, Ovidiu: Rezistență, represiune, destindere iluzorie: Biserica romano-catolică în România comunistă. Dosarele istoriei VIII/9. (2003). 39–52.

Brandt 2002 = Brandt, Julianne: Konfessionelle und nationale Identität in Ungarn. In: Maner, Hans-Christian – Wessel, Martin Schultze (Hrsg.): Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen, 1918–1939. Stuttgart, 2002. 32–42. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des Östlichen Mitteleuropa Band 16.)

- Csendes 2014 = Csendes László: Párbeszéd a börtönben. Gheorge Gheorgiu-Dej második kormányának viszonyulása a Római Katolikus Egyházhoz. In: Nagy Mihály Zoltán – Zombori István (szerk.): Állam és Egyház kapcsolata Kelet-Közép-Európában 1945 és 1989 között. Intézmények és módszerek. Budapest, 2014. 43–77.
- Dubovský 1998 = Ján Dubovský: Akcia kláštoru. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským rehoľiam v rokoch 1949–1952. Martin, 1998.
- Fejérdy 2010 = Fejérdy András: Provincia Hungariae – az 1909. évi alapítás története. In: Molnár Antal – Szilágyi Csaba (szerk.): Múlt és jövő. A magyar jezsuiták száz éve (1909–2009), és ami abból következik. Budapest, 2010. 13–22.
- Godó 2015 = Godó Mihály SJ: Testamentum. Budapest, 2015.
- Janos 2003 = Janos, Andrew C.: Haladás, hanyatlás, hegemonia Kelet-Közép-Európában. Budapest, 2003.
- Leustan 2007 = Leustean, N. Lucian: Ortodoxia és állam. A kommunizmus építése a Román Népköztársaságban (1948–1949). Pro Minoritate 2007/ Ősz-Tél, 88–117.
- Maner 2007 = Maner, Hans-Christian: Die griechisch-katholische Kirche in Siebenbürger/Rumänien 1918–1939. Zwischen nationalem Anspruch und interkonfessioneller Wirklichkeit. In: Maner, Hans-Christian – Spannenberger, Norbert (Hrsg.): Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die griechisch-katholischen Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Stuttgart, 2007. 177–187. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des Östlichen Mitteleuropa Band 25.)
- Nagy 2014 = Nagy Mihály Zoltán: Márton Áron püspök szabadon bocsátása 1955-ben. Kísérlet a romániai katolikus egyházzsér helyzetének rendezésére? In: Nagy Mihály Zoltán – Zombori István (szerk.): Állam és Egyház kapcsolata Kelet-Közép-Európában 1945 és 1989 között. Intézmények és módszerek. Budapest, 2014. 139–144.
- Netzhammer 1995–1996 = Netzhammer, Raymund: Bischof in Rumänien. Im Spannungsfeld zwischen Staat und Vatikan. Bd. I–II. Hg. von Nikolaus Netzhammer in Verbindung mit Krista Zach, München, 1995–1996. (Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks, Reihe B: Wissenschaftliche Arbeiten 70–71.)
- Salacz 1975 = Salacz Gábor: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt. München, 1975.
- Schumpeter 1947 = Schumpeter, Joseph: Capitalism, Socialism and Democracy. New York, 1947.
- Tempfli 2002 = Tempfli Imre: Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966. Budapest, 2002.
- Vasile 2003 = Vasile, Cristian: Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist. București, 2003.